

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

ПОПОВИЧ Галина Леонідівна

УДК 378.22:91:[908](043.3)

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНИХ
ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ**

13.00.02. – теорія та методика навчання (географія)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Марина Вікторівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
декан природничого факультету

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Браславська Оксана Володимирівна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
завідувач кафедри географії та методики її
навчання;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Тименко Людмила Василівна
апарат Президії НАПН України,
завідувач сектору координації наукових
досліджень з педагогічних і психологічних наук
в Україні.

Захист відбудеться 17 вересня 2015 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.452.05 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-Д.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій частині Інституту педагогіки НАПН України (04053, м. Київ, вул. Артема, 52-Д).

Автореферат розісланий «14» серпня 2015 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. Г. Назаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стратегічним ресурсом розвитку Української держави на початку III-го тис. є освіта. До базових ланок освіти, що забезпечують її системну цілісність, належать інновації, державна політика, кадровий і якісний склад педагогів тощо. У контексті такого трактування статусу освіти особливого значення набуває розвиток системи підготовки майбутніх учителів географії, модернізація педагогічного процесу, його спрямування на реалізацію передових методичних підходів та концептуальних ідей, які мають відповідати завданням розвитку держави та її економіки, потребам суспільства, професійним запитам викладачів географічних дисциплін вишів і студентства. Якісні зрушення у всіх аспектах професійної підготовки і компетентності майбутніх учителів географії можуть бути забезпечені лише на сучасній інноваційній методологічній основі.

Відповідно до вимог сучасного світового освітнього середовища, система підготовки учителів географії у вузах України об'єктивно потребує удосконалення методики формування краєзнавчо-туристичних знань (КТЗ). Значною мірою, саме цей блок знань визначає особливу рису географічної освіти – її здатність формувати вчителя-професіонала, дослідника-краєзнавця, яскраву особистість, здатну навчати учнів та постійно адаптуватися до умов мінливого освітнього середовища.

Теорія і методика географічної освіти загалом, як і методика формування краєзнавчо-туристичних знань зокрема, базується нині на результатах наукових розробок ряду науковців, серед яких Л. Вішнікіна, С. Гончаренко, М. Гриньова, А. Даринський, І. Душина, С. Коберник, В. Корнєєв, М. Криловець, Л. Круглик, І. Матрусов, Л. Мироненко, О. Надтока, Т. Назаренко, Я. Олійник, В. Оніщук, О. Падалка, Л. Панчешнікова, В. Паламарчук, О. Пометун, В. Самойленко, О. Стадник, О. Тімець, О. Топузов, О. Федій, Б. Чернов, Є. Шипович, П. Шищенко, А. Шуканова, М. Ярмаченко та ін.

Значний внесок у розв'язання проблеми формування наукових знань внесли психологи і педагоги: М. Верзилін, Л. Виготський, П. Гальперін, Г. Герасимов, А. Дістерверг, Дж. Дьюї, Л. Занков, Є. Кабанова-Меллер, В. Коринська, В. Максаковський, Н. Менчинська, Г. Понурова, С. Рубінштейн, М. Скаткін, Н. Тализіна та інші.

Питання загально педагогічної підготовки студентів ВНЗ висвітлювалась у працях О. Абдуліної, А. Алексюка, Б. Бокутя, Н. Глузман, О. Глузмана, І. Зязюна, М. Ігнатенко, Н. Кузьміної, О. Мещанінова, Н. Ничкало, Л. Редькіної, А. Фурман, М. Ярмаченка. Питанням підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи з учнями присвячені праці: Т. Вайди, Н. Рудницької, С. Совгіри, С. Танани. Проблемами розвитку краєзнавства в своїх дисертаційних роботах займалися: В. Бенедюк, О. Бондаренко, В. Бугрій, С. Захаров, М. Кузьма-Качур, О. Лиховід, Т. Міщенко, В. Обозний, В. Редіна, В. Соловей, О. Супричов, О. Тімець.

Розвиток краєзнавства як наукової галузі було започатковано ще в XVII столітті в працях відомого чеського педагога-дидакта Я. Коменського. Важливу роль у становленні краєзнавства відіграли відомі класики науки А. Дістерверг, Й. Песталоцці, Ж. Руссо; радянські педагоги: Н. Вахнянін, І. Маньков,

С. Рудницький, С. Русова; досліджували краєзнавчі аспекти М. Ломоносов, Д. Семенов, В. Татіщев, Л. Толстой, К. Ушинський. У розвиток краєзнавчої теорії внесок зробили такі географи: М. Баранський, О. Барков, О. Борзов, В. Буданов, А. Даринський, О. Діброва, О. Дмитрук, В. Ерделі, В. Корнеєв, М. Костиця, М. Крачило, Ю. Саушкін, В. Серебряй, К. Строев, П. Тронько.

Питання надання студентській молоді вищої освіти в галузі географічних дисциплін набуває сьогодні особливої актуальності, оскільки географія – це стежина до розширення кругозору студентів, їх інформаційного та особистісного зростання, розвитку вміння орієнтуватися в навколишньому середовищі. Вагому роль у цьому відіграє здобуття майбутніми географами краєзнавчо-туристичних знань, які відкривають шлях до розуміння географічних понять та явищ, а також кращої побудови системи знань про свій рідний край.

Аналіз наукових досліджень дає змогу стверджувати, що питанню формування компетентності студентів щодо краєзнавства і туризму приділено недостатньо уваги, а самого поняття «краєзнавчо-туристичні знання» в літературі просто не існує. Поряд з осмисленням сутності даної категорії знань детальної розробки потребує методика їх формування в майбутніх учителів географії.

В педагогічній теорії та практиці існує ряд суперечностей між фактичним рівнем краєзнавчо-туристичної підготовки майбутніх вчителів географії та вимогами, які перед ними ставить освіта ХХІ століття; між наявним матеріально-технічним забезпеченням підготовки майбутніх учителів та необхідним методичним супроводом навчання.

Подолання цих суперечностей потребує пошуку шляхів удосконалення краєзнавчо-туристичної підготовки майбутніх учителів географії. Актуальність визначеної проблеми, недостатність її теоретичного обґрунтування, потреба оновлення методичних підходів до формування краєзнавчо-туристичних знань у студентів-географів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно плану науково-дослідної роботи кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка в межах теми «Дослідження змістовного компонента формування основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя» (номер державної реєстрації РК 0197U000065). Тема дисертації затверджена вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 3 від 25 жовтня 2012 року) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 10 від 18 грудня 2012 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності методики формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Дослідити стан проблеми формування краєзнавчо-туристичних знань у педагогічній теорії та практиці педагогічних вишів.

2. Визначити психолого-педагогічні особливості формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії.

3. Обґрунтувати методичну модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії.

4. Експериментально перевірити ефективність методики формування краєзнавчо-туристичних знань у вищих педагогічних навчальних закладах.

5. Розробити навчальний посібник «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи».

Об'єкт дослідження – процес навчання на географічних спеціальностях педагогічних вишів.

Предмет дослідження – процес формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх вчителів географії

Методологічна і теоретична основа дослідження – концептуальні засади нормативно-правових документів: Закон України «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт базової і повної загальної освіти, Національна концепція розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепція стандарту вищої базової географічної освіти, Стандарт географічно-краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця (уклад. В.Обозний), а також психолого-педагогічні положення про закономірності, принципи та умови організації і проведення навчального процесу в вищих навчальних закладах (Ю.Бабанський, С.Гончаренко, В.Краєвський та ін.); теоретичні засади методики навчання географії (Л.Вішнікіна, І.Душина, В.Корнеєв, Т.Назаренко, А.Сиротенко, О.Топузов, О.Федій, Б.Чернов, А.Шуканова та ін.); розвідки щодо організаційних аспектів формування краєзнавчих знань та їх впровадження в навчальний процес (В.Бенедюк, О.Бондаренко, В.Бугрій, С.Захаров, М.Кузьма-Качур, О.Лиховід, Т.Міщенко, В.Обозний, В.Редіна, В.Соловей, О.Тімець та ін.), які стали базовою основою для розв'язання поставленої навчальної проблеми.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач і досягнення поставленої мети використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме:

– теоретичні методи – порівняння, теоретичний аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної, фахової географічної літератури з теми дослідження, що дало можливість виявити основні підходи до формування краєзнавчо-туристичних знань та їх засвоєння у процесі вивчення географічних дисциплін; обґрунтувати особливості, структуру та етапи формування краєзнавчо-туристичних знань;

– емпіричні методи дослідження використовувались у процесі дослідно-експериментальної роботи з метою вивчення педагогічного досвіду формування знань та навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів (анкетування, тестування, педагогічне спостереження, діалог).

– статистичні: обробка даних педагогічного експерименту, що дало змогу на основі кількісного та якісного аналізу підтвердити ефективність розробленої методики.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі 4 вищих навчальних педагогічних університетів: Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ». Всього педагогічним експериментом було охоплено 470 студентів вищих навчальних закладів України.

Наукова новизна дослідження і теоретичне значення одержаних результатів:

уперше в методиці навчання географії проаналізовано зміст поняття «краєзнавчо-туристичні знання»; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методичну модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії; досліджено дидактичні умови формування краєзнавчо-туристичних знань у навчальному процесі педагогічних вишів;

уточнено методичні прийоми роботи з планами фізико- та економіко-географічних характеристик краєзнавчо-туристичних об'єктів; для реалізації методики формування краєзнавчо-туристичних знань укладено краєзнавчо-туристичний понятійно-термінологічний словник, який включено до авторського навчального посібника та дисертаційного дослідження;

удосконалено систему перевірки та оцінювання рівня засвоєння краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії у процесі вивчення курсу «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи»;

подальшого розвитку в навчально-виховному процесі з географії в ВНЗ набуло трактування понять «краєзнавство», «краєзнавчі знання», «краєзнавчо-туристичні знання».

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Розроблено та впроваджено в практику вищих навчальних закладів методику формування краєзнавчо-туристичних знань у студентів. Основні положення дослідження лягли в основу навчального посібника «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи». Отримані результати можуть бути використані при розробці навчальних планів, підручників та науково-методичних посібників краєзнавчого спрямування.

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювались на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Методика навчання природничих дисциплін у вищій та середній школі (XX Каришинські читання)» (Полтава, 2013); «Система неперервної географічної освіти на Полтавщині» (Полтава, 2013); «Другі Череванівські читання» (Полтава, 2013); «Географія та екологія: наука і освіта» (Умань, 2014); «Теоретико-практична спадщина А. С. Макаренка в контексті євроінтеграційних тенденцій вітчизняної освіти» (Полтава, 2014); 2-гій Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку туризму и рекреации» (Махачкала, 2014); «Культурное

наследие и устойчивое развитие туризма» (Махачкала, 2014), «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXII Каришинські читання)» (Полтава, 2015).

Результати дослідження впроваджено в практику навчального процесу Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 4980/01-55/33 від 02.12.2014), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 16 від 12.02.2015), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1080/01 від 27.04.2015), Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет» Криворізький педагогічний інститут (довідка № 05-471 від 25.09.2014).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 17 публікаціях (13 – одноосібних), з яких 1 навчальний посібник, 5 статей – у наукових фахових виданнях з педагогічних наук, що входять до переліку затвердженого Міністерством освіти і науки України, 2 – у зарубіжних виданнях (Австрія, Казахстан), 9 – у матеріалах наукових конференцій та інших спеціалізованих виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків (обсяг основного тексту 178 сторінок), списку використаних джерел (236 найменувань на 27 сторінках) і додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи – 254 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано загальний стан розробки проблеми в психолого-педагогічній науці й освітній практиці, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методологічну і теоретичну основи дослідження, методи; подано відомості про експериментальну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження, наведені відомості про їх апробацію та впровадження.

У першому розділі **«Формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії як педагогічна проблема»** проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних педагогів щодо змісту освіти і ролі в ній знань. Аналіз філософської, географічної, психолого-педагогічної та методичної літератури, яка присвячена проблемі формування знань в цілому та краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії, показав, що поняття «знання» багатогранне та багатофункціональне. Воно використовується в психології, педагогіці, філософії та в предметних методиках. Проаналізовано зміст понять «краєзнавство», «край», «рідний край», «своя місцевість», «туризм» і запропоновано власне тлумачення термінів «краєзнавчі знання»; «краєзнавчо-туристичні знання».

Під терміном «краєзнавчі знання» слід розуміти систему знань про рідний край, що сформувалася в наслідок як теоретичної краєзнавчої освіти, так і участі студентів у походах та польових дослідженнях на території рідного краю.

«Краєзнавчо-туристичні знання» – сукупність знань про рідний край, які отримують студенти під час туристичних походів і польових досліджень, необхідних для закріплення теоретичного краєзнавчого матеріалу, що актуалізує потреби особи в пізнанні природного, господарського і соціального місця свого існування, сприяючи формуванню її ціннісних орієнтацій і цілісних громадянських якостей.

Практична та теоретична складова засвоєння краєзнавчо-туристичних знань майбутніми вчителями географії в межах отримання ними диплома бакалавра, спеціаліста в педагогічному вищому навчальному закладі включає у себе репродуктивно-продуктивний спосіб пізнання нової географічної інформації та розширення професійно-педагогічних знань, які в свою чергу, в майбутньому, визначають рівень та якість засвоєння студентами знань, умінь, навичок, а також компетенцій, згідно з навчальними програмами вищої педагогічної освіти.

Методологічні засади краєзнавства визначено як систему знань (емпіричних і теоретичних) і процес пізнання природних та соціокультурних явищ і процесів, що дозволяє розглядати краєзнавство з різних позицій:

- систематичне й усебічне пізнання свого краю (області, району, населеного пункту), облік і врахування його природних, економічних і культурних ресурсів, географічних, етнографічних та історичних особливостей суспільного життя і перспектив розвитку;

- комплексне вивчення рідного краю в його розвитку й динаміці;

- розгляд краєзнавства як галузі знань, яка характеризує життєдіяльність людини на своїй землі, у часі та просторі.

Поняття «краєзнавчо-туристичні знання» є загальним і складається з 2-х елементів: «краєзнавство» та «туризм».

В дисертаційній роботі поняття «Краєзнавство» розглядається як вивчення природи, населення, господарства, історії і культури невеликих територій і населених пунктів з їх найближчим оточенням. Туризм – це подорож (похід), що переслідує спортивні і оздоровчі цілі, поєднані з цілями освітніми, які досягаються в процесі знайомства з місцями, в яких проводиться подорож. Туристська подорож – походи по рідному краю, які включають у себе багато такого, що пов'язує їх з краєзнавством. Туризм допомагає розвинути в студентів таку важливу рису, як самостійність, вчить спостережливості, орієнтуванню на місцевості. В туристичних подорожах кожному студенту випадає можливість проявити свої здібності, які будуть спрямовані на краєзнавче вивчення рідного краю, формування практичних навичок та виявлення товариських здібностей в незвичних для студентства умовах.

Аналіз документальних, літературних та інших джерел вказує на те, що за останні роки роль краєзнавчо-туристичної роботи в освіті значно зросла. Про це свідчить той факт, що, при отриманні ряду спеціальностей («Географія і біологія», «Біологія і географія», «Географія і фізична культура», «Географія та історія»), майбутнім учителям присвоюється кваліфікація «Організатор краєзнавчо-туристської роботи». Крім того, відповідно до національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») розробляються концепції

неперервної освіти з усіх навчальних предметів, у тому числі й краєзнавчо-туристського напрямку.

В результаті проведеного аналізу навчальних планів вишів України виявлено, що в них викладаються такі дисципліни краєзнавчого спрямування: «Краєзнавство», «Методика організації туристичної роботи», «Туристичні ресурси України», «Зміст і методика організації туристично-краєзнавчої роботи», «Основи туризму», «Спортивний туризм та орієнтування», «Краєзнавство і туризм» тощо. Таке різноманіття предметів свідчить про відсутність на сьогоднішній день єдиної навчальної програми даного напрямку в Україні.

В організації глибшого засвоєння базових понять, які формують систему краєзнавчо-туристичних знань, особлива роль відводиться польовій практиці. Практика з географічного краєзнавства належить до системи географічної освіти, однак невід'ємною її складовою виступає суто педагогічний компонент, який забезпечує етико-психологічні та методичні умови засвоєння краєзнавчих знань. В цій практиці поєднуються знання, здобуті під час аудиторних лекцій, семінарських, лабораторних та практичних занять зі знаннями практичними, які набуваються в польових умовах.

Студентські практики з географічного краєзнавства є формою навчально-виховної роботи. Під час їх проведення майбутні вчителі ознайомлюються з фізико-географічними особливостями свого району (клімат, рельєф, рослинний та тваринний світ, корисні копалини). Досліджують особливості використання пам'яток архітектури, історії; відвідують музеї, промислові підприємства, сільськогосподарські об'єкти. Знайомство з такими об'єктами сприяє інтеграції навчання і виховання, розширює кругозір студентів, формує в них стійку систему знань, умінь та навичок. Під час польових практиках студенти закріплюють теоретичні знання, уміння і навички, оволодівають польовими методами дослідження навколишнього середовища, вивчають на практиці приклади як раціонального, так і нераціонального природокористування. Знання і вміння, отримані на практиці, необхідні майбутньому викладачу географії для організації дослідницької роботи зі школярами і систематичного використання краєзнавчого матеріалу в педагогічному процесі.

Майбутній учитель географії є, зазвичай, організатором туристично-краєзнавчої роботи. Тому він має володіти практичними знаннями про природне середовище, населення і економіку свого краю, вміти розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природному середовищі, а також між природними умовами та господарською діяльністю людини. Навчальні практики дозволяють студентам оволодіти технікою туризму, необхідною для організації і проведення туристично-краєзнавчої роботи.

Всі компоненти навчального процесу: цілі, завдання навчання та виховання, зміст знань, методика викладання, а також особливості пізнавальної діяльності студентів мають вплив на формування системи засобів навчання географічних дисциплін. Навчальний процес, присвячений формуванню краєзнавчо-туристичних знань у студентів, потребує створення належного методичного, психолого-педагогічного та інформаційного забезпечення.

У другому розділі – «**Формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії в умовах експериментального навчання**» – нами виокремлено психолого-педагогічні та дидактичні умови формування краєзнавчо-туристичних знань.

Дидактичні умови реалізуються через сукупність педагогічних засобів у змісті освіти, які використовуються у процесі навчання. Дидактичні умови – це спеціально змодельовані навчаючі процедури, реалізація яких дозволяє вирішувати певний клас освітніх завдань. Іншими словами під поняттям «умова» розуміють обставини, які забезпечують процес навчання.

Для ефективного формування краєзнавчо-туристичних у навчальному процесі педагогічних вишів запропоновано виділити три дидактичні умови: 1) педагогічна майстерність викладача; 2) навчальна діяльність студентів; 3) створення емоційно стимулюючого навчального середовища, яке б зацікавило студентів до навчання та нових наукових відкриттів.

Експериментально перевірено виділені дидактичні умови та практично апробовано запропоновану «Методику формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії». Виділені критерії та рівні сформованості краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх вчителів географії.

Аналіз літератури присвяченій питанням засвоєння понять, дозволив виділити алгоритм формування краєзнавчо-туристичних знань та розкрити його суть і завдання.

Виділено такі етапи формування краєзнавчо-туристичних понять у ході підготовки майбутніх вчителів географії: 1) мотивація навчальної діяльності студентів; 2) виявлення рівня їх початкових знань та умінь; 3) виявлення загальних суттєвих рис; 4) організація розумової діяльності; 5) чуттєве сприйняття предметів і явищ, які вивчаються; 6) узагальнення отриманих знань студентами шляхом виділення ключових понять до теми; 7) введення сформованого поняття в загальну систему географічних (краєзнавчих знань); 8) практичне застосування отриманих знань під час практичних занять та проведення польових досліджень; вирішення самостійних та творчих завдань; 9) опора на дане поняття при засвоєнні нових знань; 10) виявлення рівня засвоєння поняття, шляхом зворотного зв'язку між викладачем та студентами.

Результати системно-структурного аналізу формування та засвоєння краєзнавчо-туристичних знань відображено у графічній моделі «Методична модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх вчителів географії», яка відображає етапи, умови, завдання, принципи, засоби, методи, форми, які необхідні для проведення експериментального навчання (рис. 1).

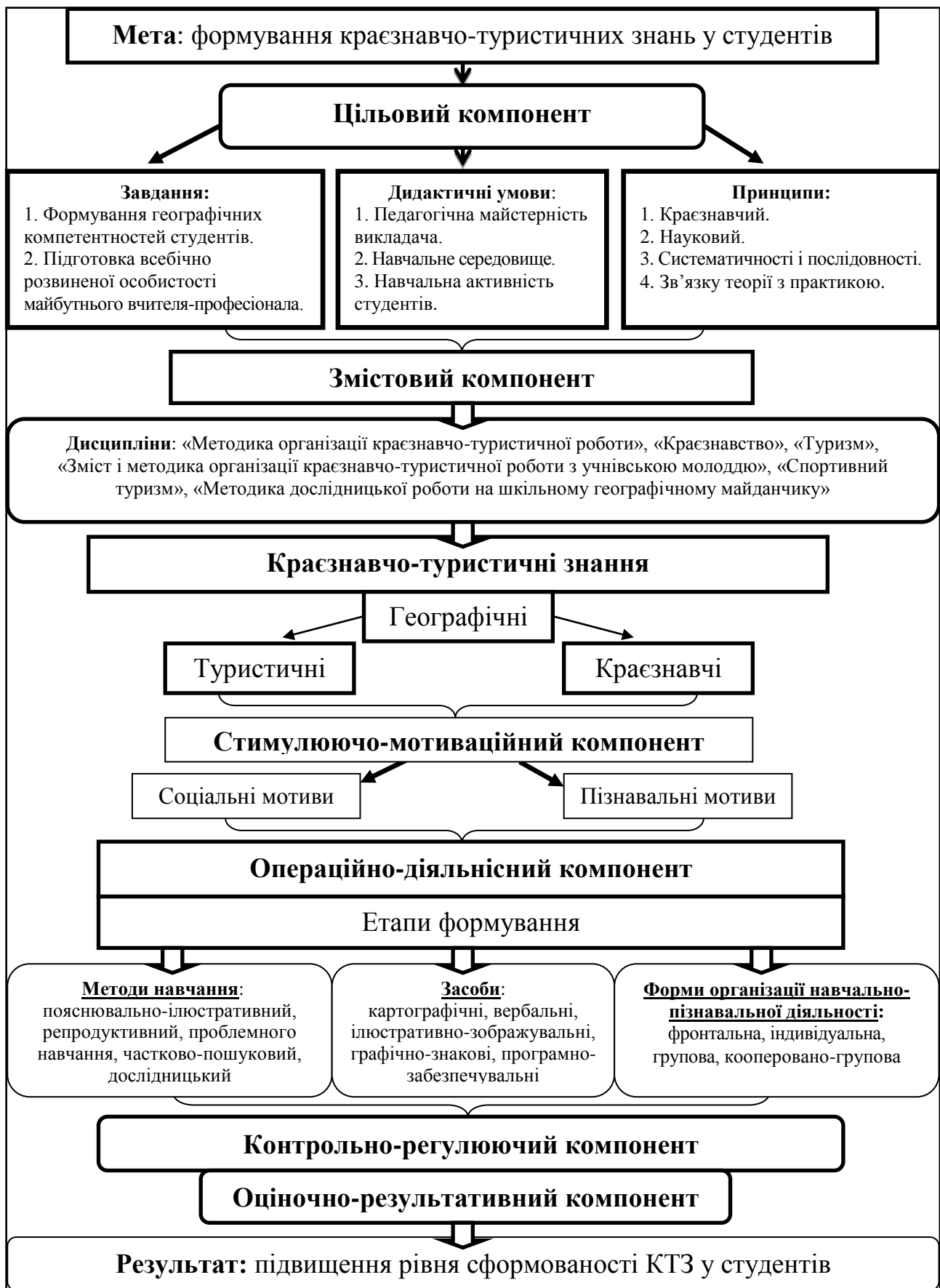

Рис. 1. Методична модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії

Каркасом для моделі були педагогічні компоненти: 1) цільовий; 2) стимулюючо-мотиваційний; 3) змістовий; 4) операційно-діяльнісний; 5) контрольнo-регулюючий; 6) оціночно-результативний.

У процесі дослідно-експериментальної роботи було розроблено методичні матеріали для формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії.

Для більш якісного формування краєзнавчо-туристичних знань студентів нами розроблено навчальний посібник «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи», робочу програму, плани семінарських занять, краєзнавчо-туристичний понятійно-термінологічний словник. Запропоновані методичні матеріали покликані підвищити рівень викладання дисципліни для студентів-географів, а також можуть бути використаними вчителями загальноосвітніх шкіл.

Експериментальну роботу проводили протягом двох навчальних років на п'ятих курсах (експериментальний цикл 2013–2014 н. р.; експериментальний цикл 2014–2015 н. р.). Для перевірки якості знань студентів під час проведення констатувального експерименту нами були розроблені різнорівневі завдання, визначено вихідний рівень знань студентів експериментальної та контрольної груп.

Експеримент засвідчив, що до вивчення курсу «Методика формування краєзнавчо-туристичних знань» більшість студентів приступає з певним багажем знань, які вони здобули за п'ять років навчаючись у виші. При цьому суттєвої різниці між рівнем краєзнавчо-туристичних знань у експериментальній та контрольній групі не спостерігалось.

Аналіз результатів анкетного опитування, тестування та узагальнення оцінок знань, умінь і навичок студентів-географів дали можливість виділити такі рівні краєзнавчо-туристичних знань:

Початковий (розпізнавальний) – студент має окремі, часткові краєзнавчо-туристичні знання, краєзнавчий матеріал відтворює фрагментарно. Інформацію засвоює, роблячи опору на підказку викладача. Мається на увазі, що за своєю сутністю це така репродуктивна діяльність, коли підказка викладача виконує роль базису для її виконання та пошуку правильної відповіді.

Середній (репродуктивний рівень) – студент відтворює краєзнавчо-туристичний матеріал самостійно, без отримання підказки викладача, а також уміє застосовувати здобуті знання в аналогічній навчальній ситуації, дає відповіді на поставлені запитання, але не ґрунтовно.

Достатній (продуктивний рівень) – студент має застосовувати засвоєну раніше інформацію для розкриття сутності краєзнавчо-туристичних знань, перетворювати знання отримані на репродуктивному рівні, робити нові відкриття та умовиводи. Здатний застосовувати здобуті знання на практиці.

Високий (творчий рівень) – студент вміє передати засвоєну раніше інформацію не лише вербально, а й застосовуючи графічний, математичний, статистичний та інші способи, а також самостійно вирішує завдання, приклади яких є нетиповими, тобто такими, які не були пояснені викладачем під час

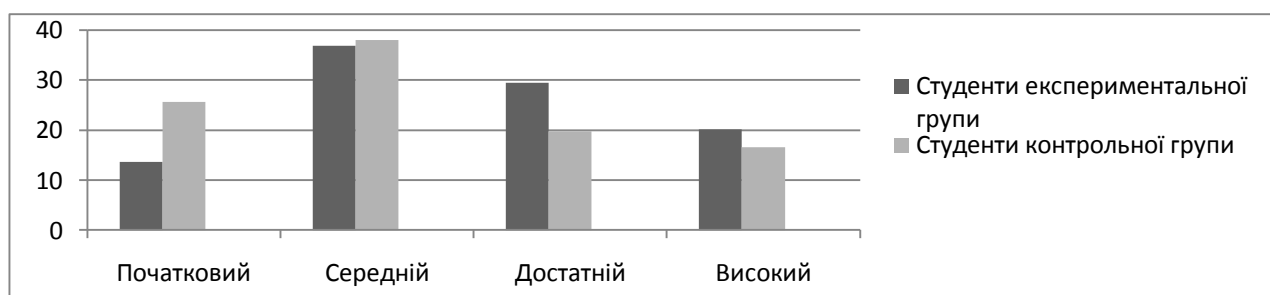
лекційного, семінарського або практичного заняття. Знання про рідний край міцні, усвідомлені та системні.

На основі проведеного на цьому етапі дослідження, теоретично обґрунтована необхідність удосконалення навчального процесу щодо формування краєзнавчо-туристичних знань, які для майбутніх учителів географії є професійно важливими. З метою з'ясування ефективності використання запропонованої «Методики формування краєзнавчо-туристичних знань» було проведено формувальний експеримент. Дослідницька робота в експериментальних і контрольних групах відрізнялася тим, що навчання в експериментальній групі відбувалося із застосуванням методичних розробок за розробленою автором дисципліною.

Продуктивність застосування методичних матеріалів визначили за допомогою відносного показника ефективності (за Ю. Кусим), який обчислювали за формулою:

$$K_{\text{еф}} = K_{\text{е}} / K_{\text{к}}$$

$K_{\text{еф}}$ – відносний коефіцієнт ефективності; $K_{\text{е}}$ – якісний показник рівня ефективності оволодіння навчальним матеріалом у експериментальній групі (сформованість краєзнавчо-туристичних знань); $K_{\text{к}}$ – якісний показник рівня ефективності оволодіння навчальним матеріалом у контрольній групі (рівень сформованості краєзнавчо-туристичних знань). Провівши розрахунки, було виявлено, що $K_{\text{е}} = 49,6\%$; $K_{\text{к}} = 36,4\%$; $K_{\text{еф}} = 1,4$. Цей коефіцієнт підтвердив ефективність запропонованої методики формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії. Результати студентів V курсу експериментальних та контрольних груп за рівнем сформованості краєзнавчо-туристичних знань на етапі формувального експерименту (експеримент 2013–2014 н. р.) представлені графічно (рис. 2).

	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Студенти експериментальних груп V курсу (%)	13,6	36,8	29,5	20,1
Студенти контрольних груп V курсу (%)	25,6	38	19,8	16,6

Рис. 2. Рівень сформованості краєзнавчо-туристичних знань у студентів V курсу на етапі формувального експерименту (експеримент 2013 – 2014 н. р.)

З метою перевірки ефективності запропонованої методики формування краєзнавчо-туристичних знань при підготовці студентів-географів проведено повторне експериментальне дослідження в 2014–2015 н. р.

Провівши розрахунки, було виявлено, що $K_e = 46\%$; $K_k = 33,3\%$; $K_{ef} = 1,4$. Ці показники підтвердили ефективність запропонованої методики формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії.

На заключному етапі експериментальної роботи сформульовано такі висновки: порівняння результатів експериментального навчання студентів до та після впровадження запропонованої методики формування краєзнавчо-туристичних знань на 5-тих курсах впродовж двох навчальних років показало приріст кількісного та якісного показників знань студентів. Результати навчання покращилися, про що свідчать такі коефіцієнти ефективності: $K_{ef} = 1,4$ (2013 – 2014 н. р.); $K_{ef} = 1,4$ (2014 – 2015 н. р.).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз шляхів вирішення проблеми формування краєзнавчо-туристичних знань у педагогічній та географічній літературі свідчить, що не існує єдиного підходу щодо висвітлення поняття «краєзнавчо-туристичні знання», саме тому запропоновано дефінувати поняття «краєзнавчо-туристичні знання» як сукупність знань про рідний край, які отримують студенти під час туристичних походів і польових досліджень, необхідних для закріплення теоретичного краєзнавчого матеріалу, що актуалізує потреби особи в пізнанні природного, господарського і соціального середовища свого існування, сприяючи формуванню її ціннісних орієнтацій і цілісних громадянських якостей.

Краєзнавчі знання – система знань про рідний край, що сформувалася в наслідок як теоретичної краєзнавчої освіти, так і участі студентів у походах та польових дослідженнях на території рідного краю. В результаті дослідження обґрунтовано психолого-педагогічні аспекти формування краєзнавчо-туристичних знань. Виявлено, що краєзнавчо-туристичні знання досить вдало доповнюють пізнавальну діяльність студентів під час вивчення фізико- та економіко-географічних дисциплін.

Географічне краєзнавство здійснює комплексне вивчення природних особливостей даної місцевості, специфічного поєднання природних компонентів на досліджуваній території, характерних для неї природних явищ і унікальних об'єктів. Воно дозволяє розвинути в студентів творче мислення, прагнення до самостійного здобуття нової цікавої інформації та здійснення наукових відкриттів, в результаті цього у майбутніх учителів розширюється кругозір, формуються вміння і навички, які будуть для них життєво необхідними під час майбутньої педагогічної практики у школі, а по закінченні вишу – професійно важливими. Географічне краєзнавство виступає вагомим фактором здобуття студентами в процесі навчання професійно важливих компетентностей.

2. В процесі аналізу психолого-педагогічних підходів науковців щодо особливостей формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії встановлено, що основою їх формування виступають географічні,

туристичні та краєзнавчі поняття. В ході підготовки майбутніх учителів географії запропоновано виділяти такі етапи формування краєзнавчо-туристичних понять: мотивація навчальної діяльності студентів, виявлення рівня їх початкових знань та умінь; виявлення загальних суттєвих рис; організація розумової діяльності та чуттєвого сприйняття предметів і явищ, які вивчаються; узагальнення отриманих знань студентами шляхом виділення ключових понять до теми; введення сформованого поняття в загальну систему географічних (краєзнавчих знань); практичне застосування отриманих знань під час практичних занять та проведення польових досліджень; вирішення самостійних та творчих завдань; опора на дане поняття при засвоєнні нових; виявлення рівня засвоєння поняття шляхом зворотного зв'язку між викладачем та студентами.

Викладання, яке доповнюється використанням краєзнавчого матеріалу, полегшує засвоєння окремих понять студентами. Маючи вже конкретні знання про рідний край, студенти поглиблюють свої уявлення, їм стають більш зрозумілими наукові закономірності. Якщо ж вивчення відбуватиметься лише в аудиторії, шляхом прослуховування лекцій, то знання залишаться формальними. Водночас зростання вимог до фахової підготовки вчителя вимагає якісно нового теоретичного та методичного забезпечення студентської науково-дослідної діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

При формуванні краєзнавчо-туристичних знань майбутніх учителів географії мають враховуватися особисті якості кожного студента: 1) кожен майбутній вчитель має свій характер, темперамент, погляди та переконання, тому необхідно застосовувати індивідуальний підхід до кожного студента і звертати увагу на їх досвід та здібності; 2) формування краєзнавчо-туристичних знань має здійснюватися у постійній практичній перевірці теоретичного матеріалу, вивченого на заняттях, що призведе до формування цілісної системи знань, у яких поєднується теорія і практика, природа, та господарство; 3) у процесі засвоєння краєзнавчо-туристичних знань майбутній вчитель має активізуватися, залучити свій інтелект, емоції, мотивацію та набути фахових компетентностей.

У процесі вивчення краєзнавства студенти засвоюють все більш складні зв'язки та відношення, що призводить до поглиблення понять. При цьому утворення нових одиничних понять відбувається шляхом переходу від більш крупного поняття до підпорядкованих йому понять. Наприклад, спочатку студенти отримують знання про свою область, потім про район та його частини. Таким же шляхом відбувається збагачення уявлень студентів. Чим більше інформації вони здобувають про рідний край, тим в їх свідомості яскравіше вимальовується картина природи, населення та господарства Батьківщини.

Під час навчання студентів у ВНЗ поняття території рідного краю значно розширюється, тому необхідно готувати майбутніх учителів до педагогічної діяльності не тільки в тих місцях, де вони проживають, а й у тих, де навчаються, та в регіонах подальшої роботи після закінчення ВНЗ. Щоб по-справжньому пізнати рідний край, слід вивчати його історію, культуру, особливості доквілля тощо. Така комплексність у дослідженні різних сторін

певної місцевості властива краєзнавству. Туризм великою мірою сприяє пізнавальному, дослідницькому краєзнавству, а краєзнавство звертається до туризму як до однієї з досить популярних і педагогічно важливих форм. Таким чином, між краєзнавством і туризмом існує практичний зв'язок і єдність цілей, тому в умовах рідного краю туристи часто стають краєзнавцями, а краєзнавці – туристами.

3. При розробці експериментальної методики формування краєзнавчо-туристичних знань, ми виходили з того, що основою методичної моделі формування краєзнавчо-туристичних знань є: 1) урахування психолого-педагогічних особливостей віку студентів; 2) стимулювання позитивної мотивації; 3) педагогічна майстерність викладача; вміння зацікавити студентів; 4) послідовність формування краєзнавчо-туристичних знань; 5) навчальне середовище; 6) виявлення зворотного зв'язку.

Запропонована «Методична модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії» складається з таких компонентів:

Цільовий компонент містить завдання: формування всебічно розвиненої особистості майбутнього вчителя-професіонала; формування географічних компетентностей студентів. Дидактичні умови: 1) педагогічна майстерність викладача; 2) навчальне середовище; 3) навчальна активність студентів. Принципи: 1) краєзнавчий; 2) науковості навчання; 3) систематичності і послідовності; 4) принцип зв'язку теорії з практикою.

Змістовий компонент представлений через навчальні дисципліни: «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи», «Краєзнавство», «Туризм», «Зміст і методика організації краєзнавчо-туристичної роботи з учнівською молоддю», «Спортивний туризм», «Методика дослідницької роботи на шкільному географічному майданчику».

Стимулюючо-мотиваційний компонент представлений через пізнавальні та соціальні мотиви.

Операційно-діяльнісний компонент представлений через етапи формування, які включають у себе: методи навчання пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемного навчання; частково-пошуковий, дослідницький; засоби навчання (картографічні, вербальні, ілюстративно-зображувальні, графічно-знакові, програмно забезпечувальні); форми навчання (фронтальна, групова, парна).

Контрольно-регулюючий компонент – здійснення поточного контролю з вивченої теми. Контроль включає в себе усні відповіді студентів, відповіді на контрольній роботі, самостійну роботу, виконання індивідуальних завдань. Поточний контроль допомагає виявити рівень успішності засвоєння понять.

Оціночно-результативний компонент – оцінювання навчальних досягнень студентів у відповідності до поставленої мети та задач дослідження.

Всі перелічені компоненти процесу навчання пов'язані між собою, їх сукупність забезпечує кінцевий результат експериментального навчання: високі показники сформованості краєзнавчо-туристичних знань.

Запропоновано виділяти такі рівні сформованості краєзнавчо-туристичних знань: початковий (розпізнавальний); середній (репродуктивний рівень); достатній (продуктивний рівень); високий (творчий рівень). Поряд з

цим також доречно виділяти критерії для оцінки рівня засвоєння краєзнавчо-туристичних знань студентами: початковий, середній, достатній, високий.

4. З метою перевірки ефективності запропонованої методики формування краєзнавчо-туристичних знань було проведено експериментальне дослідження. Як засвідчують його результати, запровадження методики формування краєзнавчо-туристичних знань значно підвищило рівень знань студентів. Коефіцієнт ефективності оволодіння краєзнавчо-туристичними знаннями у студентів п'ятого курсу протягом двох навчальних років був однаковим – у 2013 – 2014 н. р. та 2014 – 2015 н. р. і склав: $K_{\text{ef.}} = 1,4$.

У результаті впровадження спецкурсу «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи» в студентів-географів значно зріс рівень засвоєння краєзнавчо-туристичних знань.

5. Розроблено навчальний посібник «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи», який включає у себе тексти лекцій, робочу програму, плани семінарських занять та краєзнавчо-туристичний понятійно-термінологічний словник. Запропонований навчальний посібник складений у відповідності до навчальної програми курсу «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи» і розрахований на ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку до майбутньої роботи в навчальному закладі в ролі організатора краєзнавчої діяльності.

Навчальний посібник дає можливість студентам та вчителям оцінити значення краєзнавства в навчальному процесі та позашкільній діяльності школярів; розглянути методичні аспекти дослідження природи своєї місцевості та аналізу соціально-економічного життя краю; висвітлює значення та особливості проведення туристичної роботи.

Проведене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії. Подальша робота повинна бути спрямована на розширення змісту краєзнавчо-туристичних знань, удосконалення методів і методичних прийомів навчання при формуванні краєзнавчо-туристичних знань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ *Опубліковані праці, які відображають основні наукові результати дисертації*

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Кушнір Г. Л. (Попович) Цілі, завдання та зміст формування краєзнавчо-туристичних знань у студентів природничих спеціальностей / Г. Л. Кушнір // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 42. – Ч. 3. – С. 115–121.

2. Кушнір Г. Л. (Попович) Дидактична сутність польової практики з географічного краєзнавства / Г. Л. Кушнір // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 163–170.

3. Кушнір Г. Л. (Попович) Застосування поняття «дидактичні умови» при формуванні краєзнавчо-туристичних знань студентів / Г. Л. Кушнір // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Серія 16. – Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 21 (31). – С. 164–167.

4. Кушнір Г. Л. (Попович) Роль дидактичних принципів навчання у процесі засвоєння краєзнавчих знань студентами / Г. Л. Кушнір // Наукові записки. – Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – № 5. – С. 160–166.

5. Кушнір Г. Л. (Попович) Важливість методів навчання при засвоєнні краєзнавчо-туристичних знань студентами вищих навчальних закладів / Г. Л. Кушнір // Педагогіка вищої та середньої школи. – Зб. наукових праць Криворізького національного університету / за заг. ред. доктора пед. наук, професора З. П. Бакум. – Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2014. – Випуск 40. – С. 59–65.

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку,
з якого підготовлено дисертацію та виданнях України,
які включено до міжнародних наукометричних баз:***

6. Кушнір Г. Л. (Попович) Философский, педагогический и краеведческий аспекты категории «знание» / Г. Л. Кушнір // Уральский научный вестник. – Серия: Педагогические науки, Психология и социология, Физическая культура и спорт. – Казахстан, 2013. – № 23 (71). – С. 24–28.

7. Попович Г. Л. Влияние мотивационных установок на уровень усвоения краеведческо-туристических знаний студентами-географами / Г. Л. Попович // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences: Scientific journal. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. – № 9-10 (September – October). – P. 109–112.

***Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації: навчальні програми, методичні рекомендації
й дидактичний супровід:***

8. Кушнір Л. М. Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи: навчальний посібник / Л. М. Кушнір, Г. Л. Попович. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – 256 с.

9. Кушнір Г. Л. (Попович) Методичні аспекти краєзнавчих досліджень писанкарства в Полтавській області / Г. Л. Кушнір // Другі Череванівські читання: зб. ст. за матеріалами II Всеукр. наук. конф., 30-31 жовтня 2013 р. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. – 2013. – С. 187–192.

Тези, доповіді та матеріали науково-практичних конференцій:

10. Кушнір Г. Л. (Попович) Роль краєзнавчих досліджень при вивченні географічних об'єктів / Г. Л. Кушнір // Система неперервної географічної освіти на Полтавщині (Полтава, 5-6 квітня 2013 р.), Полтава, 2013. – С. 101–104.

11. Кушнір Г. Л. (Попович) Формування краєзнавчо-туристичних знань у студентів природничих спеціальностей / Г. Л. Кушнір // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у вищій та середній школі» (XX Каришинські читання) (м. Полтава, 29-30 травня 2013 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової – Полтава: Астроя, 2013. – С. 203–205.

12. Кушнір Л. М. Роль активних наукових методів дослідження при засвоєнні краєзнавчо-туристичних знань студентами-географами» / Л. М. Кушнір, Г. Л. Кушнір (Попович) // Географія та екологія : наука і освіта : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Умань, 10-11 квітня 2014 р. / відп. ред. О. В. Браславська – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. – С. 168–172.

13. Кушнір Г. Л. (Попович) Педагогічні основи формування професійної компетентності майбутніх учителів географії / Г. Л. Кушнір // Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-практична спадщина А. С. Макаренка в контексті євроінтеграційних тенденцій вітчизняної освіти» (м. Полтава, 1-2 квітня 2014 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. – Полтава, 2014. – С. 58–59.

14. Кушнір Л. Н. Туризм как основа формирования краеведческих знаний // Л. Н. Кушнір, Г. Л. Кушнір (Попович) // Стратегия развития туризма и рекреации: Материалы II Международной научно-практической конференции. Том I. – Махачкала: АЛЕФ (ИП Овчинников М. А.), 2014. – С. 237–243.

15. Кушнір Г. Л. (Попович) Развитие туристской дестинации средствами краеведения (на примере Полтавы) / Г. Л. Кушнір // Культурное наследие и устойчивое развитие туризма: Материалы Международной научно-практической конференции. – Махачкала: АЛЕФ (ИП Овчинников М. А.), 2014. – С. 108–116.

16. Кушнір Л. М. Географічні аспекти природокористування в межах Полтавської області / Л. М. Кушнір, Г. Л. Кушнір (Попович) // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичного семінару «Навколишнє середовище і здоров'я людини», 29-30 листопада 2011 р. – Полтава: Скайтек, 2012. – С. 19–21.

17. Попович Г. Л. Експериментальна перевірка ефективності методики формування краєзнавчо-туристичних знань / Г. Л. Попович // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXII Каришинські читання) (м. Полтава, 21-22 травня 2015 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової – Полтава, 2015. – С. 170–172.

АНОТАЦІЇ

Попович Г. Л. Методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх вчителів географії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія). – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретичним, методичним і практичним основам формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії. Проаналізовано стан проблеми формування краєзнавчо-туристичних знань у педагогічній, географічній та психологічній літературі. Запропоновано визначення й обґрунтовано вживання термінів «краєзнавчі знання», «краєзнавчо-туристичні знання».

Здійснено аналіз сучасного стану формування краєзнавчо-туристичних знань у педагогічних вишах України.

Досліджено вплив навчального середовища студентів-географів на рівень засвоєння краєзнавчо-туристичних знань.

Обґрунтовано психолого-педагогічні та дидактичні умови формування краєзнавчо-туристичних знань, запропоновано методичну модель формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії. Виділено критерії і рівні сформованості краєзнавчо-туристичних знань у студентів. У роботі експериментально перевірено ефективність запропонованої методичної моделі формування краєзнавчо-туристичних знань у аналітичній та графічній формах. Доведено, що дотримання запропонованої методики сприяє підвищенню рівня ефективності формування та засвоєння краєзнавчо-туристичних знань. Розроблено методичні матеріали, які включають в себе робочу програму, тексти лекцій, завдання для семінарських занять та краєзнавчо-туристичний понятійно-термінологічний словник. Отримані результати можуть бути використані у практиці навчання.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчі знання, краєзнавчо-туристичні знання, психолого-педагогічні умови формування знань, рівні сформованості знань, методика, методична модель.

Попович Г. Л. Методика формирования краеведческо-туристических знаний у будущих учителей географии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (география). – Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленка. – Полтава, 2015

Диссертационное исследование посвящено теоретическим, методическим и практическим основам формирования краеведческо-туристических знаний у будущих учителей географии. Проанализировано состояние проблемы формирования краеведческо-туристических знаний в педагогической, географической и психологической литературе. Предложено определение и обосновано употребление терминов «краеведческие знания», «краеведческо-туристические знания».

Раскрыты содержание и структура краеведческо-туристических знаний будущих учителей географии.

Осуществлен анализ современного состояния формирования краеведческо-туристических знаний в педагогических вузах Украины. Документальные, литературные и другие источники указывают на то, что за последние годы роль краеведческо-туристской работы в образовании значительно возросла. Об этом свидетельствует тот факт, что, при получении ряда специальностей («География и биология», «Биология и география», «География и физическая культура», «География и история»), будущим учителям присваивается квалификация «Организатор краеведческо-туристской работы». Кроме того, в соответствии с национальной программой «Образование» («Украина XXI века») разрабатываются концепции непрерывного образования по всем учебным предметам, в том числе и краеведческо-туристического направления.

Исследовано влияние учебной среды студентов-географов на уровень усвоения краеведческо-туристических знаний. В успешном осуществлении учебно-воспитательного процесса наглядность играет чрезвычайно большую и важную роль. С помощью наглядности усвоения учебного материала происходит путем восприятия событий через «живое созерцание», конкретизируются знания, создаются определенные логические сочетания тех или иных вопросов которые изучаются.

Обосновано психолого-педагогические условия, предложено методическую модель формирования краеведческо-туристических знаний у будущих учителей географии. Выделены критерии и уровни сформированности краеведческо-туристических знаний у студентов.

На основании теоретических предпосылок и соответствующих исследований были выделены начальный, средний, достаточный, высокий уровни сформированности краеведческо-туристических знаний.

В работе экспериментально проверена эффективность предложенной методической модели формирования краеведческо-туристических знаний в аналитической и графической формах. Доказано, что соблюдение предложенной методики способствует повышению уровня эффективности формирования и усвоения краеведческо-туристических знаний.

Разработаны методические материалы, включающие в себя рабочую программу, тексты лекций, задания для семинарских занятий, составлен краеведческо-туристический понятийно-терминологический словарь в котором предложены понятия необходимые для формирования крепкой системы краеведческих знаний. Полученные результаты могут быть использованы в практике обучения.

Ключевые слова: краеведение, краеведческие знания, краеведческо-туристические знания, психолого-педагогические условия формирования знаний, уровни сформированности знаний, методика, методическая модель.

Popovych G. L. Methods of local lore and travelling knowledge forming for the future geography teachers. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Pedagogic degree in the specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching (geography) – Poltava National Pedagogical University after V. G. Korolenko. – Poltava, 2015.

The dissertation research is concerned with theoretical, methodical and practical fundamentals of local lore and travelling knowledge forming for the future geography teachers. There was analyzed the condition of the problem of local lore and travelling knowledge forming in pedagogical, geographical and psychological literature. There were proposed and substantiated the definitions of the terms «local lore knowledge» and «local lore and travelling knowledge».

There was conducted the analysis of current level of local lore and travelling forming in pedagogical higher educational institutions of Ukraine.

There was researched the impact of educational environment of students-geographers on their local lore and travelling knowledge mastering.

There were substantiated psychological pedagogical and didactic conditions of local lore and travelling knowledge forming. There was offered the methodic model of local lore and travelling knowledge forming for the future geography teachers. There are outlined the criteria and levels of local lore knowledge forming. The research experimentally monitored the efficiency of the proposed methodic model of local lore and travelling knowledge in analytical and graphic forms. The research proved the fact that the proposed methods improve the efficiency level of local lore and travelling knowledge forming and mastering. There were developed methodic materials including syllabus, texts of the lectures, seminars tasks, local lore and travelling and conceptual terminological dictionary.

The results of the research will be used for practical teaching.

Key words: local lore, local lore knowledge, local lore and travelling knowledge, psychological and pedagogical conditions for knowledge forming, levels of knowledge forming, methods, methodic model.